

14. Українські народні школи в таборах полонених // Вістник СВУ. – 1916. – № 65. – С. 755–758.
15. Срібняк І. В. Табір полонених українців у Зальцведелі (Німеччина) у 1915 – 1917 рр. / І. В. Срібняк // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 139–151.
16. ЦДАВО України, Ф. 4418, оп. 1, спр. 137, арк. 1–54.
17. Вільне Слово. – 1917. – № 2. – С. 2.
18. Вільне Слово. – 1917. – № 4. – С. 5–6.
19. Українські школи в таборах полонених // Вістник СВУ. – 1917. – С. 118–121.
20. ЦДАВО України, Ф. 4418, оп. 1, спр. 140, арк. 1–156.
21. Невеселий І. Таборова шостиклясова Народня школа імени Бориса Грінченка / І. Невеселий // Вільне Слово. – 1917. – № 10. – С. 3.
23. Вільне слово. – 1917. – № 9. – С. 6–7.

Одержано редакцією 11.05.2014
Прийнято до публікації 23.06.2014

Аннотація. *Ю. В. Голубничая. С именем Гринченка к свету знаний... (образовательные центры и фонды в лагерях военнопленных и интернированных воинов-украинцев в Германии и Польше в 1915–1924 гг.)* В статье анализируется деятельность культурно-просветительных учреждений и фондов им. Б. Гринченко в лагерях интернированных и военнопленных воинов-украинцев в Германии и Польше на протяжении 1915–1924 гг. Раскрывается проблема национально-патриотического воспитания и преодоления духовного кризиса среди интернированных.

Ключевые слова: пленные, интернированные, культурно-образовательная деятельность, Б. Гринченко, Зальцведель, Польша.

Summary. *Golubnycha Y. With the name of Grinchenka to the light of knowledge... educational centers and foundations in the camps of prisoners and internees Ukrainian soldiers in Germany and Poland in 1915 – 1924.* In the turbulent years of the World War I and the national liberation struggle the thousands of Ukrainians who were forced to fight in the various armies, and then the national military organizations were in camps European countries. Extremely difficult conditions of stay, heartache and burden of isolation from the homeland, psychological stress, uncertainty in future prospects of existence – in this state were prisoners and internees soldiers in the camps. It was necessary to prevent the spread of degradation and demoralization in the soldiers in the camps. The primary means of overcoming the feeling of despair and inner spiritual crisis were cultural and educational activities. The person of Borys Grinchenka in difficult times for Ukrainians was able to give new impetus to the national patriotic ideas. His work had inspired the next generation in the struggle for independence, for the protect of their own language and centuries – old national culture. The activity of cultural and educational institutions and foundations in camps for internees and prisoners and Ukrainian soldiers name of B. Grinchenko in Germany and Poland during 1915 – 1924 has been analyzed in the article. Some aspects of the national-patriotic education activity has been revealed while researching of this topic.

Key words: prisoners, internees, cultural and educational activities, B. Grinchenko, Salzwedel, Poland.

УДК 94(477) «1917/1918»:622

Л. І. Синявська

ДІЯЛЬНІСТЬ ГІРНИЧО-ВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ СХОДУ І ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1917–1918 РР.

У статті проаналізовано діяльність гірничо-видобувних підприємств сходу та півдня України з визначенням обставин, що впливали на обсяги видобутого мінерального палива. Визначено вплив робітничих комітетів на організацію вуглевидобутку. Показано значення розвитку транспортної інфраструктури для забезпечення планомірного транспортування вугілля.

Ключові слова: Перша світова війна, підприємництво, наймані працівники, державне регулювання економіки, гірничо-видобувна промисловість, військова промисловість, фінанси.

Постановка проблеми. Перша світова війна виявила величезну роль енергоресурсів у збереженні для економіки здатності виробляти у достатній кількості військове спорядження. Тривале ведення бойових дій було можливим лише в умовах своєчасного постачання палива споживачам, серед яких виділялися металургійні заводи. Відповідні темпи видо-

бутку за збереження високої якості вугілля могли бути забезпечені лише в умовах сприяння розвитку великих вуглевидобувних компаній. Причому обов'язковою умовою ставало забезпечення перспектив їх розвитку для збереження зацікавленості в інвестиціях у розвиток галузі. Водночас на території Донбасу не існувало розгалуженої соціально-побутової інфраструктури, достатньої для закріплення працівників у регіоні, що сприяло формуванню стійкого уявлення у середовищі трудящих про працю шахтаря як тимчасову, сезонну, потрібну для отримання додаткових коштів з метою покращити стан справ у особистому (як правило селянському) господарстві. Ця проблематика у загальноросійському контексті досліджувалася у роботах К. Шацилло, Б. Авілова, Ю. Афоніна, С. Белова, Д. Боголепова, П. Волобуєва, Б. Дубенцова, А. Боханова, О. Шляхова, П. Фоміна, П. Сорокіна. Але українських контекст проблеми в основному залишився поза увагою авторів.

Виклад основного матеріалу. Негативно на розвиток вуглевидобувної промисловості вплинуло поширення страйкового руху. Попри загострення проблем, пов'язаних із забезпеченням гірників продовольством та товарами першої необхідності, російський уряд доклав великих зусиль для їх вирішення. Однак, виступаючи за поразку Росії у війні, представники партії більшовиків активно використовували погіршення соціально-побутових умов шахтарів для подальшої дестабілізації роботи вуглевидобувної промисловості і залучення працівників до страйкового руху. З огляду на фінансування партії більшовиків великою мірою за участі спецслужб Німеччини не дивним видаються дії, спрямовані на обмеження Російської імперії у видобутку енергоресурсів.

Основною причиною економічного колапсу у вуглевидобувній промисловості М. Ф. фон Дітмар називав нездатність залізниць забезпечити перевезення потрібного обсягу вантажів. Поруч із цим урядовець критикував у 1917 р. Тимчасовий уряд за його нездатність забезпечити виконання законів. Негативно ставлячись до анархії, він вказував, що відсутність сильної центральної влади згубно впливала на діяльність вугільних копалень через свавілля місцевих урядовців, які, ігноруючи розпорядження Тимчасового уряду, дбали лише про власні інтереси, тим самим, руйнуючи усталені економічні зв'язки, сприяючи посиленню плинності кадрів та зменшенню кваліфікації працівників. Запобіжним заходом розглядалося жорстке забезпечення законослухняності із введенням спрощеного судочинства. Причому такий захід спрямовувався, на думку М. Ф. фон Дітмара, не стільки проти робітників, скільки проти місцевих чиновників, які перетворили видобуток вугілля виключно на джерело власного збагачення, не рахуючись із потребами та інтересами держави. Він наголошував на тому, що місцеве свавілля зводило нанівець усі досягнення революції, результатом чого стало повалення монархії [1, 85–86].

Поступовий розлад системи управління гірничо-видобувними підприємствами, сформованої до Першої світової війни, призвів до активізації різних ділків та аферистів, що прагнули перебрати на себе управлінські функції, маючи на меті передусім збільшення власних статків, а не покращення організації вуглевидобутку. Причому «революційна діяльність» ставала для частини з них досить непоганим прикриттям істинних мотивів участі в управлінні гірничо-видобувними підприємствами.

Будучи прихильником ідеї «єдиної і неподільної» Росії, М. Ф. фон Дітмар негативно ставився до контролю над видобувною промисловістю з боку будь-яких державних об'єднань, що не представляли інтереси всього населення колишньої Російської імперії. Виступаючи проти засилля будь-якої партії чи приватної особи, він наголошував на необхідності комплектування уряду особами, які займали чітку державницьку позицію, орієнтовані на збереження єдиної Російської держави. Важливим йому видавалося забезпечення соціальних інтересів робітників, оскільки це дозволяло забезпечити стабільну роботу промислових підприємств. Критикуючи царський уряд за відсутність достатньої уваги до інтересів і потреб пересічних працівників, М. Ф. фон Дітмар наголошував на необхідності заохочення підвищення продуктивності праці та «індивідуальної ініціативи», спрямованої на покращення організації виробництва [1, 91].

14 серпня 1917 р. на засіданні Державної наради М. Ф. фон Дітмар стверджував, що негативним наслідком революції було повне руйнування державного апарату. Це призвело до того, що, за висловом політика, «безвідповідальні особи», не маючи професійних знань, втручалися у виробничий процес, позбавляли роботи інженерно-технічних праців-

вників та кращих робітників, які виступали проти анархії на виробництві. Порушуючи норми техніки безпеки та ігноруючи послідовність виробничих процесів, такі особи сприяли зупинці підприємств або ж їх фінансовому краху. На підприємствах поширилися випадки самочинного утворення різних комітетів, які здійснювали накладення штрафів та займалися тероризуванням адміністративного апарату, позбавляючи посад найкращих адміністраторів і тим самим додатково руйнуючи виробничі зв'язки [1, 93].

Намагаючись протистояти цьому, гірничопромисловці вдавалися до фінансування офіцерських організацій, що ставили за мету відновлення «єдиної і неподільної Російської імперії». Фінансові ресурси використовувалися для забезпечення офіцерських організацій зброєю та боєприпасами [2, 196].

15 січня 1918 р. на нараді про Донецьку промисловість при Вищій Раді народного господарства відзначалося, що Грушевсько-власівський район антрацитового видобутку має близько 10 тис. працівників, робітничі організації розгромлені козаками, близько 10 тис. робітників виїхали з району. Окрім російських грошей, в обігу були грошові знаки Каледіна. Запаси антрациту склали близько 1,5 млн пудів. У районі нараховувалося 112 копалень. Видобуток вугілля скоротився на 50%, технічне обладнання в основному було виведене з ладу. Адміністрація відмовлялася піднімати заробітну плату, а з переходом на 8-годинний робочий день її розміри суттєво скоротилися. Залізничі, які були проведені до копалень, у більшості випадків були зруйновані у ході бойових дій. Три копальні давали за місяць близько 250 тис. пудів вугілля, а раніше такі показники забезпечувала лише одна. Частина заводів перейшли до рук робітників, але за постановами робітничих комітетів закривали через нестачу палива. Делегат Кадієвського заводу відзначив, що у районі було близько 30 тис. робітників, а за листопад 1917 р. вироблено продукції на 1 млн пудів менше, ніж у листопаді 1916 р. Значна кількість працівників залишає виробництво, багато робітників були мобілізовані. Делегат від Петровського району відзначив, що у районі залишилося близько 15 тис. робітників. Видобуто за грудень 1917 р. лише 180 тис. пудів. Металургійний завод виготовив у листопаді 1917 р. 800 тис. пудів металу, а у грудні – лише 350 тис. пудів. Відчувався брак паливно-мастильних матеріалів та рухомого складу. Завод був конфіскований представниками радянської влади. Представник Макіївського району відзначив, що підприємства Товариства Гірничий і Металургійний Юніон мали у своєму розпорядженні 22 копальні і 2 металургійних заводи. Усі вони були захоплені робітниками і націоналізовані. Видобуток вугілля різко зменшився. Всі копальні могли забезпечити видобуток до 6 млн пудів вугілля, але забезпечували лише 2,5 млн пудів. Запаси вугілля склали 450 тис. пудів. Робітників, включаючи військовополонених, нараховувалося лише 28 тис. осіб [3, 94–96].

Більшовицький уряд проголосив на початку 1918 р. про націоналізацію копалень. Радянськими органами на початку 1918 р. почалася масова націоналізація копалень без згоди профспілок із вивезенням коштів, які були у наявності. Здійснювалася інвентаризація обладнання та коштів для організації їх негайного вивезення до Росії. Частина заробітної плати працівників перераховувалася у окремі «страйкові фонди», а з часом ці кошти також вивозилися. Велика кількість дрібних копалень націоналізувалася внаслідок відмови господарів продовжувати роботу [4, 50]. На початку 1918 р. працівники соляних промислів виступили проти пограбування України представниками комісарів. Вони наголосили, що лише загально-російські Установчі збори можуть вирішити долю України і Росії [4, 55].

Однак реально забезпечити повномасштабне державне керівництво видобувними підприємствами було практично неможливо. У зв'язку із здійсненням націоналізації копалень робітничі комітети висловлювали прохання до технічного персоналу визначитися із підтримкою процесу націоналізації [5, 9].

На багатьох зборах робітників заявлялося, що відповідальність за руйнування підприємств покладена на більшовиків, які прагнуть вивезти все цінне майно і кошти, а також роззброїти непідконтрольні їм збройні угруповання та передати владу в Україні окупаційним військам. На багатьох підприємствах створювалися комісії з розшуку більшовиків за їхню підривну роботу [4, 112].

На початку 1918 р. профспілкові організації висловили вкрай негативне ставлення до так званого робітничого контролю та всіх спроб соціалізації і націоналізації підприємств. У Декларації профспілок з робітничого питання йшлося про те, що контроль за роботою підприємств повинен бути не класовим, а державним [4, 401].

На обласному з'їзді профспілок працівників гірничої промисловості Донецького та Криворізького басейнів 23 березня 1918 р. було прийняте рішення про створення професійної виробничої організації для керівництва економічною боротьбою робітничого класу. Організація мала бути здійснена на основі централізації управління і фінансів [4, 83]. Профспілкові лідери шахтарів Донбасу відзначали, що партії, які входили до складу більшості рад у 1918 р. в Україні, відкидали ідею незалежних профспілок і виступали за їх перетворення на органи державної влади [4, 148]. Водночас у зверненнях профспілкових лідерів вказувалося, що відокремлення України від Росії призведе до руйнування зв'язків між профспілками і призведе до масового ігнорування професійних інтересів працівників [4, 158].

У 1918 р. представники профспілкових організацій Донбасу виступили за видання законів про охорону праці жінок, підлітків і дітей, законів про промислові позики, виборний порядок і безкоштовність судового розгляду справ, закону про інспекцію праці із розповсюдженням його на всі види найманої праці і на всі без виключення підприємства, які користувалися найманою працею [4, 215].

Брестський мир лише на деякий час змусив керівництво більшовицької партії відмовитися від зазіхань на контроль над Донбасом, але різноманітні заходи, що могли б полегшити справу захоплення Донбасу у майбутньому продовжували здійснюватися. Мова йде про організацію опору німцям та українському уряду зі створенням збройних робітничих загонів [6, 24–27]. Було навіть запропоновано організувати «Союз захисту», який би відстоював економічні інтереси російських промисловців та підприємців на українських землях із визначенням збитків, завданих росіянам українським урядом [7, 7].

23 червня 1918 р. Вища рада народного господарства доручила Ліквідаційному відділу здійснити взаєморозрахунки з Українською стороною та з'ясувати взаємні претензії. У межах цього завдання потрібно було зібрати матеріали, пов'язані із розрахунками та претензіями сторін на всі підприємства військово-промислового комплексу, що субсидувалися під час війни за рахунок колишнього Міністерства торгівлі і промисловості; визначити обсяги фінансування окремих підприємств в роки війни із виокремленням авансового фінансування; здійснити підрахунок боргів підприємств, що були розташовані на українських землях, так званих «великоросійським банкам» [7, 6–6 зв.].

Такий підхід свідчив лише про тимчасовість перемир'я та прагнення російської сторони отримати більш вичерпну інформацію про стан справ у гірничо-видобувній промисловості Донбасу, а також визначити максимальний обсяг можливих претензій до української сторони, пов'язаних із борговими зобов'язаннями окремих промислових підприємств, установ та організацій. Більшовицьке керівництво відверто заявило про успадкування прав та обов'язків колишньої Російської імперії. Але якщо зобов'язання царського уряду перед іноземними державами більшовицька влада виконувати не збиралася, то претензії на визискування зобов'язань перед російськими установами та організаціями широко використовувалися для тиску на українську сторону. Так, наприклад, більшовицький уряд негативно сприйняв рішення української фінансової комісії про неприйняття Українською державою на себе зобов'язань по платежах, розміщених на території України, які мав виплатити колишній царський уряд [8, 153].

Водночас на копальнях, шахтах відбувалися страйки робітників, які висували в основному економічні вимоги. Проблемою залишалось постачання продовольства для гірників. Найбільш масовим страйком гірників був страйк у Горлівці. 27 травня 1918 р. адміністрація заявила робітникам, що гроші, які мали бути виплачені за час націоналізації підприємств згідно рішень Раднаркому, виплачуватися не будуть. Профспілка закликали працівників до роботи, але відзначила, що у випадку несплати коштів до 1 червня буде оголошено загальний страйк. Переговори не призвели до вирішення конфлікту, а тому 1 липня за загальних зборів членів союзу Горлівського району було оголошено страйк через відмову адміністрації заплатити за роботу за березень і квітень 1918 р. Заклики адміністрації до робітників підтримувати у діючому стані хоча б водовідливи не знайшли підтримки. Однак союз «Горнотруд», який виступав проти так званих «мертвих страйків», які призводили до суттєвої руйнації виробничих процесів, і закликав кочегарів, працівників електростанцій і водовідливів не залишати своїх місць. Частина працівників в таких умовах відновила роботу [9, 69–70].

У травні 1918 р. на підприємствах Російсько-бельгійського металургійного товариства у Єнакієво представники адміністрації, які повернулися до роботи, оголосили про те, що

встановлені Раднаркомом розцінки оплати за роботу будуть зменшені на 45%. Це викликало протест з боку союзів «Горнотруд» і «Металлист» і призвело до оголошення «Мертвого страйку», під час якого на двох копальнях були зупинені насоси. Внаслідок цього адміністрація прийняла рішення про виплату за березень і квітень 1918 р. і переглянула ставки оплати праці, що забезпечували зниження від запропонованих Раднаркомом лиш 15%. Після відступу частин Червоної армії страйк був зафіксований у Щербинівці. Причому робітники були піддані тілесним покаранням, а адміністрація відмовилася видавати продовольство за фіксованими цінами. Ці дії призвели до того, що близько 2 тис. робітників залишили район у пошуках іншої роботи [9, 73].

Для боротьби зі страйками у Юзівському, Горлівському, Щербинівському районах широко використовувалися тілесні покарання у вигляді від 25 до 100 ударів батоном. Вироки виносилися начальниками місцевих загонів. Робітники по-різному реагували на такі покарання. Більшість відмовлялася брати участь у мітингах і зборах, частина розпродавала свій скарб і віддавала перевагу виїзду за межі Донбасу. Поруч з цим частина робітників віддавала перевагу так званому «економічному терору», коли псувалося обладнання [9, 76].

У липні 1918 р. на території Криворізького району працювало лише 3 копальні: Південно-Російське Дніпровське металургійне товариство із видобутком 649 тис. пудів, Краматорське Металургійне товариство, яке видобувало 290 тис. пудів і Акціонерне товариство Криворізьких залізних руд із видобутком 27 тис. пудів. Вивезення криворізької руди по залізницях за сім місяців 1918 р. склало всього 16,5 млн пудів, або 2,3 млн пудів на місяць за нормальної місячної відправки у 30 млн пудів. Запаси руди на всіх копальнях на 1 серпня 1918 р. склали 97,1 млн пудів. Загальна чисельність робітників на всіх копальнях Криворіжжя на 1 січня 1918 р. становила 3,757 тис. осіб [10, 29–30].

У Бахмутському повіті на Голландському руднику соляних копалень 16 липня 1918 р. почався страйк. У тому ж повіті на Софіївському та Воровському рудниках при Петровських заводах робітники не вийшли на роботу і висунули вимогу про підвищення заробітної плати [11, 86].

Всі копальні Криворіжжя на серпень 1918 р. припинили роботу. Робітники, звільнюючись з роботи, отримували оплату на два тижні наперед. Розрахунки відбувалися без ексцесів. Робітників на копальнях залишилося 2,5 тис. замість 25 тис. більшість підприємств затоплено. Видобуток руди міг бути поновлений лише через 3–6 місяців. Охорона копалень не організована. Всюди відбувалися грабунки та вбивства. Австрійці проводили каральні експедиції [4, 298].

Наприкінці 1918 р. гірничо-видобувна промисловість Донбасу у значній мірі була зруйнована. Лише 10% котлів, що використовувалися на копальнях, були придатні до роботи. На шахтах залишилося лише 20% коней від тієї кількості, що була на початку війни. З 1,816 тис. шахт могло бути відновлено лише 959 або 52%, з них 389 були об'єднані у невеликі гірничо-видобувні підприємства, які забезпечували видобуток палива із великим відсотком шлаку [12, 16637].

Виникнення і розвиток дрібних підприємств обумовлювалася браком коштів для відновлення роботи великих копалень. Саме невеликі «копанки» (або «журавки») забезпечували місцеве населення паливом та вресіт-ресіт засобами для існування. Видобувалося не лише вугілля, а й так звана вугільна сажа. Такі шахти влаштовувалися на землі селян і мали глибину від 3 до 10 м. На них працювали або самі господарі, або робітники, які проживали у сусідніх робітничих селищах і внаслідок закриття великих шахт були позбавлені роботи. Невеликі шахти забезпечували видобуток близько 200 пудів низькосортного вугілля щомісяця. Більшість такого вугілля купувалася торгівцями та дрібними вуглепромисловцями і перевозилася на склади при залізничних станціях за ціною доставки 4–4,5 крб. за пуд, а потім низькосортне вугілля змішувалося із паливом більш високого сорту для наступного перепродажу за завищеними цінами [13, 16700–16701].

Висновки. Загалом протягом 1917–1918 рр. обсяги вуглевидобутку суттєво скоротилися. Це було зумовлено розладнанням системи управління в умовах революційних перетворень. Зменшення уваги керівництва до побутових умов гірників призводило до їх погіршення. Більшість шахтарів проживала у землянках, часто не маючи навіть визначеного спального місця. Ліжка та матраци були предметами розкоші і використовувалися лише 1/5 частиною робітників. Всі інші спали у своєму одязі лише на нарах або земляній підлозі.

За роки війни повністю припинилося спорудження нового житла і ремонт старих приміщень, причому значна частина житлового фонду була зруйнована у ході бойових дій. Лазні та лікарні практично не діяли. Незадовільні соціально-побутові умови, відсутність засобів для існування та продовольства, поширення епідемій зумовлювали високий рівень смертності серед шахтарів.

У силу економічних обставин протягом 1918 р. була припинена діяльність багатьох потужних шахт із одночасним зростанням кількості так званих «копанок», де видобували вугілля низької якості, в основному не придатне для використання для забезпечення руху суден. Втручання робітничих комітетів у роботу гірничо-видобувних підприємств негативно впливало на організацію видобувних робіт. Револьюційні перетворення послабили дисципліну у середовищі шахтарів. Навіть запровадження тілесних покарань німецькою владою не могло виправити ситуацію. З іншого боку, посилення соціальної напруженості у суспільстві на фоні поглиблення економічної кризи сприяло розширенню страйкового руху. Причому під час деяких страйків працівники зупиняли водовідливні насоси, що призводило до затоплення шахт і різкого збільшення часу, потрібного для відновлення повноцінної роботи. Скороченню обсягів видобутку мінерального палива сприяла мобілізація частини досвідчених працівників. Негативний вплив на роботу шахт також справила нерозвинутість транспортної інфраструктури, що не могла забезпечити перевезення навіть видобутого вугілля. Суттєві проблеми для організації видобутку вугілля створив більшовицький наступ на українські землі у 1918 р., під час якого в основному за допомогою примусу значні обсяги палива вивозилися до Росії.

Список використаної літератури

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України), ф. 2161, оп. 1, спр. 13.
2. Лукомский А. С. Противосоветские организации на Украине и начало гетьманства / А. С. Лукомский // Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Ленинград : Госиздат, 1930.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 5, оп. 1, спр. 78.
4. ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 61.
5. ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 2.
6. Прокопенко Н. Р. Борьба за возрождение угольного Донбасса в 1920 году / Н. Р. Прокопенко // Исторические записки. – 1948. – Т. 25.
7. Российский государственный архив экономики (РГАЭ), ф. 2305, оп. 1, д. 29.
8. РГАЭ, ф. 2305, оп. 1, д. 391.
9. ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 80.
10. Фомин П. И. Железорудная и марганцевая промышленность СССР. Краткий исторический очерк и современное состояние / П. И. Фомин. – Х. : Изд-во Южно-рудного треста, 1930. – 128 с.
11. ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 76.
12. Горнозаводское дело. – 1919. – № 3–4.
13. Горнозаводское дело. – 1919. – № 7–8.

Одержано редакцією 15.05.2014

Прийнято до публікації 23.06.2014

Аннотация. *Синявская Л. Деятельность горнодобывающих предприятий востока и юга Украины в 1917–1918 гг. В статье проанализировано деятельность горнодобывающих предприятий востока и юга Украины с определением обстоятельств, которые влияли на объемы добытого минерального топлива. Определено влияние рабочих комитетов на организацию угледобычи. Показано значение развития транспортной инфраструктуры для обеспечения планомерной транспортировки угля.*

Ключевые слова: *Первая мировая война, предпринимательство, наемные работники, государственное регулирование экономики, горнодобывающая промышленность, военная промышленность, финансы, кредит.*

Summary. *Syniavska L. Activities of mining enterprises east and south of Ukraine in 1917–1918. The article analyzes the activities of mining companies in Eastern and Southern Ukraine with circumstances that affect the amounts of extracted mineral fuels. Determined the influence of workers committees on the organization of coal. Shown the importance of development of transport infrastructure to ensure the orderly transport of coal. It is alleged that due to economic conditions during 1918 was discontinued operations of many powerful mines with a simultaneous increase in the number of so-called «pits» where mined coal of low quality, and interference in the work of*

committees of workers mining enterprises adversely effect on the organization of mining activities. Revolutionary transformation weakened discipline among miners. Major problems for the organization of coal mining made the Bolshevik attack on Ukrainian land in 1918, during which mainly through coercion significant amounts of fuel exported to Russia.

Key words: *First World War, business, employees, government regulation of the economy, mining industry, military industry, finance, credit.*

УДК 929.6 «1924/1939»

А. О. Сова

АТРИБУТИКА КАРПАТСЬКОГО ЛЕЩЕТАРСЬКОГО КЛУБУ

У статті на основі неопублікованих архівних документів досліджено атрибутику львівського спортивного товариства «Карпатський Лещетарський Клуб». Звернена увага на використання організації емблеми, печаток, відзнак, гімну.

Ключові слова: *Львів, Карпатський Лещетарський Клуб, атрибутика, символіка, емблема, печатки, відзнаки, гімн.*

Постановка проблеми. У 2014 р. українська спортивна громадськість святкує 90 років від заснування Карпатського Лещетарського Клубу (КЛК). Завдяки невтомній праці багатьох людей, 8 листопада 1924 р. у домівці спортивного товариства «Сокіл-Батько» у Львові по вулиці Руській, 20 зібралися ентузіасти, які вирішили створити окремий спортивний клуб, який мав би пропагувати лещетарський спорт (лижний) [1, 6]. 9 грудня 1924 р. відбулися перші Загальні Збори (так звані «конституюючі сходи»), на яких обговорено ряд важливих організаційних питань [2]. Зокрема вибрано керівництво товариства, до складу якого увійшли: голова – Л. Шепарович, заступник (містоголова) – З. Русин, секретар – В. Рожанковський, скарбник – З. Копертинська, господар – І. Мриц, справник – Р. Говиківич, мировий суддя – К. Паньківський та ін. Учасники зборів прийняли статут КЛК, затвердили звіт контрольної комісії, розглянули справу безкоштовного використання у зимовий період тренувальних баз (так званих «приютів») на Зелем'янці та Ворохті в Карпатах. На зборах також було обрано комісію, яка найближчим часом мала розглянути проекти відзнак для КЛК. На жаль, дотепер історія КЛК лише фрагментарно розглядається у навчальному курсі «Історія фізичної культури», який викладається у вищих спортивних навчальних закладах України. З метою заповнити означену прогалину в українській історіографії, підготовлено цю публікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки існування КЛК, його символіка залишалася поза увагою дослідників. Останні, як правило, торкалися питань, що стосувалися історії клубу. Певні факти про символіку КЛК можна знайти в ювілейному виданні «Альманах Карпатського Лещетарського Клубу. 1924–1984» [3]. Книгу підготовлено з нагоди 60-річчя КЛК. У ній є інформація про організаційні гімн та відзнаку, нагороду для жінок за перше місце з лижних змагань на 9 км у 1930 р., нагороду для жінок за перше місце з лижних змагань у 1930-х рр. та чимало фотографій 1920–1980-х рр. Текст гімну КЛК та відомості про його автора опубліковано 1977 р. у збірнику пісень Р. Купчинського [4]. Щоправда упорядник останнього І. Соневицький не правильно датував появу гімну лещетарів. На його думку, це був 1933–1934 або 1937 рр. [4, 120]. За радянських часів про історію КЛК старалися не згадувати. У роки незалежної України про атрибутику КЛК не з'являлося ґрунтовних праць. Лише фрагментарно про неї писали П. Сіреджук, І. Яремко, О. Круковський і С. Пахолко. Так, П. Сіреджук опублікував відбиток печатки осередку КЛК у с. Космач [5, 81], а О. Круковський і С. Пахолко 2011 р. опублікували альбом-каталог колекції із 144 українських відзнак і нагород громадських організацій кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема безпосереднє відношення до теми цієї статті має публікація відзнаки КЛК, яка використовувалася членами товариства у 1924–1935 рр. [6, 26].

Мета – на основі неопублікованих документів Держархіву Львівської обл., ЦДІАУ у м. Львові та тогочасної періодики, дослідити атрибутику львівського спортивного товариства «Карпатський Лещетарський Клуб». Основна увага приділена використанню організації емблеми, печаток, відзнак, гімну.

Виклад основного матеріалу. Основною метою КЛК було плекання лещетарського спорту. Щоправда члени КЛК займалися й іншими видами спорту, зокрема плаванням,